

Hogy unokáink se csak lássák

Elfogult vagyok Ráday Mihályval. Szeretem a műsorát, melyet Unokáink sem fogják látni címmel sugároz a televízió, gyanítom: adásról adásra több nézőnek. Egyetértetek a buzgalmával, magam is valom: őrizzük azt a kevés értéket, amit ránk hagyott a történelem. Ezenkívül van még egy harmadik, végképp személyes ok, amiért rokonszenvezem városvédő igyekezetével. Százszentendős épületben lakom, egy évtizedek óta tatarozásra váró házban. Öröm volna benne élni, ha nem látná az ember: napról napra megállíthatatlanul megy tönkre az, ami egyaránt szépség és érték.

★

Hát hogyan fogadtam volna együttérzéssel azt a felhívását, amelyet a városukat szerető budapestieknek tett közzé. Azzal: örökökítsük meg közös munkával a pesti Andrassy utat. Tudatosan használok a régi elnevezést. A szándék ugyanis a következő volt: aki kedvet és erőt érez magában, az nézzen utána a főváros e talán legpatinásabb sugárútja történetének. A fotósok fényképezik le a házakat, hogy lássuk gazdagságukat és pusztulásukat, az eredeti állapotát, ahol csak lehetséges, szembe-sítsük a mai helyzetet.

A felhívásra sokan jelentkeztek. Nemcsak ígérgettek, meg is csinálták azt, amit vállaltak. Lefényképezték a házakat — mind a csak-nem százharmincat. Egészében és részleteiben, kívül és — ha nem volt akadály — belül. Megörökítették, amit arra érdemesnek vélték. Megint mások felkerestek, és fáradságot nem sajnálva levéltárba, építési osztályok archívumába mentek, megkeresték az egykori terveket. Továbbá: kikérdezték a régi lakókat, s mindezek alapján krónikát írtak. Ki hosszabban, ki rövidebben, ki történészi alapos-sággal, ki újságírói hevülettel. De egyformán nagy szeretettel.

Védjük, hogy unokáink is lás-sák címmel Ráday Mihály ezek-ből a pályamunkákból csinált ki-állítását a *Budapesti Történeli Mú-zeumban*. Jókora táblákra kiragasztotta a fényképeket, a katalógusban pedig, ugyancsak házról házra, közreadta az ismertetőket.

★

A tárlat felszigazóban kezdődik. Öt különböző és mégis egyforma táblával, amelyek közül az első a *Sugár út*, a második az *Andrassy út*, ezt követi a *Sztálin út*, majd a *Magyar Ifjúság útja*, végül a *Nép-köztársaság útja*. Történelmi sorsfordulók e szimbólumai mentén érünk a kiállításhoz, s már tudjuk: a múltól lesz szó, mai szemmel.

Amilyen elgondolkodtatóan szemléletes a kezdet, olyannyira monoton a folytatás. Jobbra a páratlan, balra az út páros oldala nyílik; házanként két-három tabló, zsúfolva tíz-húsz fotóval. Szemközt velünk a Hősök tere a millenniumi emlékmű panorámájával. Hiába világos ez a szerkezet, a rengeteg fénykép félórányi nézegetése után fáradni kezd az edzett látogató is, pedig fél óra alatt legfeljebb az anyag töredékét lehet megnézni; márpedig az, amiről a kiállítás szól, nem egy vagy két épületre érvényes. Azért kell róla beszélni, mert egy egész utat — sőt várost — fertőzött meg, veszedelemmel fenyegetve. A körkép kifejlődve lesz megrendítő. Ha fásztó is végigbúvárkodni magunkat az anyagon, megéri. Döbbenetes tanulságokhoz jutunk.

Ha én rendeztem volna a kiállítást, akkor egyetlen épületet választok ki, és azon mutatom be gondjainkat-bajainkat. Ahhoz is elkelt volna tíz-húsz oldalnyi szöveg; ahhoz is kevés sajnos ötven fotó, hogy érzékeltessük: a nemtörődomség és a kontárság mekkora vandalizmust visz végbe. De Ráday Mihály szándéka más volt. Ő — ezúttal már — nem rádöbbenteni akart; úgy érezte: a figyelmeztetés stádiumán túl vagyunk, a bizonyítás következik. Ehhez pedig teljes dokumentáció szükséges.

★

A mai Népköztársaság útját az ezernyolcszázhetvenes években kezdik építeni, és a nyolcvanas évek derekán fejezték be. Nem tartozik

szorosan a kiállítás gondolköréhez, mégis érdemes rá legalább emlékeznünk. A mai, hosszan és indokolatlanul elhúzódo építkezések tükrében különösen elgondolkodtató, hogy ez a csaknem másfél száz ház másfél évtized alatt emelkedett. A gazdasági válság korában. Akkor, amikor iparosított építészetnek még híre-hamva nem volt.

Éppenséggel az ellenkezőjét tették e házak tervezői: kövek helyett téglából és habarcsból alkottak igencsak munkáigényes házakat, amelyeket kívül-belül gazdagon díszítettek.

Egy másik körülmény ugyan-csak megérdemli a figyelmet. A Népköztársaság útja hűségesen őrizi a Sugár út képét. Alig néhány ház pusztult el, amelyek helyére újat építettek; és úgyszintén kevés az átalakított-elcsúfított homlokzat. Nem sok városunk, városrés-zünk dicsekedhet azzal, hogy őrizi eredeti arculatát. A Népköztársaság útja, a háború és az IKV pusztításai ellenére maradt olyan-nak, amilyen volt. Talán csak, mint egy krónikás megjegyzi, a sétány romlott le: a fák és a pázsit gondozásá-
val ma kevesebbet törődünk.

Épp ezért fájdalmas a pusztulás. Amit lerombolt a török vagy az osztrák, amiből törmelék lett a történelmi csatározásokban, azért bennünket már nem vonhatnak felelősségre. A mi terhünk azonban ettől nem kisebb, hanem nagyobb. Jobban kell vigyáznunk a fennmaradt kevése. Amihez mindenké-
előtt tudatában kell lenni a kin-cseinknek.

A fényképek sora félelmetes értekekről tudósít. A freskók, atlaszok, sgraffitók, domborművek, lépcsőházi mozaikok ismertek, látványosak is. Hadd említsem ezért inkább az apróságokat. Annál is inkább, mert ennek az eklektikus építészetnek a döntő értéke nem a szellemi koncepcióban, hanem a részletekben rejlik. Az áldozatos munkában, a műves kidolgozás-ban.

Övünk kell a régi mosdókagylót, mert lefogadom: nincs belőle sem az Iparművészeti, sem a Műszaki Múzeumnak; a függőfolyosó díszes rácsát, amely baldachinként borul az alatta elsétálók fölé; a neoreneszánsz faajtót, amely már korhadni látszik; a stílizált virágszirmokba bújtatott lámpát; a tekintélyt sugárzó, emeletet jelző táblát; a lakók földszinti névtábláját, amely még fakerebbe készült, és csak két-három lakó számára volt rajta hely; a kandallót, amelyet, lám, nemcsak az angol arisztokraták kedveltek; a vaskilincset és az ablaknyitó fogantyút; a telefonfülke ajtájának díszes rácsát és az áramkapcsoló doboz vasajtóját meg az öntöttvas radiátort, amelynek bordáin eklektikus virágnemek fut végig.

★

Az efféle vállalkozás tisztítja a múlttól őrzött képet. A házak történetéből sok mindent megtudunk, amit a köztudat (mert folytonosan megzavarták) kiejtett már az emlékezetéből. Idézzük csak fel: valószínűleg a 8-as számú házban működött Budapest első mozgóképszínháza, a 16-ban a nevezetes Singer és Wolfner könyvkiadó, a 21-ben volt a szabadkőműves-páholy nagyterme, az 53-ban kaszinó, a 67-ben az egykori Zeneakadémia, a 69-ben a régi Múcsarnok.

Szerezhetünk más — speciális — ismereteket is. A századvég szá-

mos jelentős építész: Ybl Miklós, Feszty Adolf, Hauszmann Alajos, Feszty Frigyes, Lechner Ödön és Pártos Gyula hagyta rajta a háza-kon szelleme nyomát. A lexikális tudnivalóknál azonban jelentősebbnek érzem azt, ami szemlélet-formát. Gondoljunk csak arra, ami az ilyen kutatások során kiderül: ezeket a házakat, amelyek-re ma büszkék vagyunk, pénzemberek, iparmágnások, földbirtokosok emelték. Róluk — és általában a magyar polgárság szerepéről — hajlamosak vagyunk csak a rossz-szat látni-tudni. Egy olyan történelemfelfogás alapján, amely kizárólag az uralkodó osztály képviselőit látta bennük. Természetesen azok voltak, a maguk jól felfogott osztályérdekei alapján cselekedtek, olyannyira, hogy, mint az egyik visszaemlékezésből megtudjuk, még a ház mestert is megnyerték szövetségüknek. De — legjobb és legműveltebb képviselőiben — ez a társadalmi réteg gazdag kulturális örökséget hagyott ránk. Nem azt kell szemrehányolni, hogy polgárok voltak; inkább azért lehetünk szomorúak, hogy kevés gazdag polgárunk volt. Magyarországon nem fejlődött ki gazdag polgári kultúra, amelyből ma — anélkül, hogy folytatni akarnánk — mindannyian meríthetnénk. Mert, hogy visszatérjek a kiállítás-ra, Andrassy utunk is csak egy van.

★

Tökéletesen értem Ráday Mihály indulatát és következetességét, amellyel számba veszi az embertelen rombolás minden megnyilvánulását. Csak meg kell nézni a fotókat, a barbarizmusnak ezeket a nyomasztó tüneteit: a freskókon áthaladó villanyvezeték, a kovácsoltvas elemek megcsontítását, az otrombán elhelyezett liftaknát. És nemcsak értem Ráday indulatát, egyet is értek vele.

Két megjegyzésem azonban volna. Nem kritikaként, inkább kiegészítésképp.

Fontos dolog a közvélemény mozgósítása, de önmagában ahoga elég. Egy-egy szép épületet vagy műtárgyat segít megmenteni a pusztulástól a társadalmi összefogás, de egészében nem változtat a helyzeten. Csak közvetve: erkölcsi súlyával hathat oda, hogy a házak gondozása ne valamiféle szükséges rossz legyen, hanem a várospolitika gyakorlatának természetes része. Anyagiakkal. A házak fenn-tartása sokat kamatoz, a karbantartáshoz azonban pénz kell. Nem is kevés.

Még valamit hangsúlyoznék: akármilyen fontos is minden érték védelme, akármilyen divatja van mostanság a századvég művészet-nek, az az eklektikus építészet, amely utánozta csupán a reneszánsz palotákat, a sok részlet-szépség és mives munka ellenére vagy azzal együtt, nem nagy művészet. Messzeemenően egyetértetek azzal, hogy hiba volna pusztán csak a műemlékeinkre figyelni, meg kell őrizni a Népköztársaság útját is, de nem feltétlenül a magyar művészet egyértelműen dicső emlékeként.

Az eklektika, nálunk és az egész világon, egy múlt művészetfelfogás utolsó nagy erőpróbája volt, hogy bizonyítsa a maga igazát. Heroikus küzdelemben adta meg magát. Nem utolsósorban azért kell vigyáznunk a múltunkra, hogy unokáink is láthassák. Igazolják vagy korrigálhassák.